

Paul Frissen

foto: Renée Frissen

"Dit kabinet wil kennelijk een ander volk."

Hardop denken en schrijven over het verschil tussen mensen mag weer, zij het heel voorzichtig. Media maken weer ruimte voor onafhankelijke geesten. Zoals bijvoorbeeld te zien is aan de column van Anis Ramdas waarin hij zich afvraagt, waarom het zo moeilijk is in Nederland te spreken over ras of etnische afkomst. Ramdas illustreert dit onvermogen met het tenenkrommende taalgebruik uit een rapport van SCP. Waarom schieten toonaangevende onderzoekers in dienst van de Nederlandse overheid in zo'n kramp? Of het paginagrote artikel van de Amerikaanse socioloog Robert Putman die na onderzoek in zijn land concludeert dat gedwongen of gearrangeerde integratie mensen uiteindelijk doet terugvallen op hun eigenheid. "Hoe groter de etnische of religieuze diversiteit, des te groter het onderlinge wantrouwen, dat soms leidt tot sociaal isolement. Vanuit hun verschil, hun eigenheid, stellen mensen hun netwerken samen."

Désirée Crommelin

Met zijn nieuwe boek *De Staat van Verschil. Een Kritiek van de gelijkheid* lijkt de Nederlandse bestuurskundige P.H.A. Frissen deze gevoelige snaar ook te hebben geraakt. De 1e druk was binnen de kortst mogelijke tijd uitverkocht. Zoals de ondertiteling doet vermoeden levert Frissen kritiek op het obsessieve Nederlandse politieke denken in Gelijkheid. Volgens zijn analyse is Nederland in een fuik gezwommen van een soort 'afgunstsolidariteit'; als ik het niet kan krijgen, mag jij het ook niet hebben. In onze moralistische politieke cultuur is ongelijkheid een taboe. Volgens Frissen is het hoog tijd voor verschil.

Uitverkocht! Nu maar hopen dat de politieke elite uw provocerend en vlot geschreven boek heeft gekocht!

"Gezien de reacties vermoed ik dat het in beleidskringen goed gelezen wordt. Wat er mee gedaan wordt, is aan deze sector zelf. Dit is mijn verhaal. Je moet oppassen als auteur een soort prediker te worden. Een boodschapper van het gelijk, die er heilig van overtuigd is, dat zijn boek de oplossing is om Nederland beter te maken. Daarmee zou ik in dezelfde fout vervallen als degene die ik bekritiseer om hun moralistische gelijkheidsobsessie. Mijn verhaal is wat ik, als ik naar buiten kijk zie. Dat is een werkelijkheid. Niet meer en niet minder."

Is dit typisch een Nederlands verhaal?

"Het is een Hollands verhaal. Als we naar de Nederlandse staat met zijn openbaar bestuur kijken, dan zie je dat hier de afgelopen tijd een aantal dingen samenkomen. De dominant Calvinistische cultuur in dit land gaat samen met een ingenieurachtige maakbaarheidsgeloof, overgoten met een forse dosis sociaal-democratisch gedachtegoed. Het resultaat is het soort verzorgingsstaat dat we nu hebben. Daarop heb ik indringende kritiek, waarbij mijn goed gevoel voor verschillen en ongelijkheid in een aantal opzichten wellicht uit mijn katholieke achtergrond verklaard kunnen worden."

Zelfs in dit gesprek proef ik de zuilen.

"Leve het verschil! Het ontkennen van het verschil kun je zelfs onnatuurlijk noemen. Samenlevingen

Hoe halen ze het in Den Haag in hun hoofd om een Handvest voor verantwoordelijk Burgerschap te willen opstellen!

zijn altijd gesegmenteerd; bestaan uit minderheden met hun eigen interne hiërarchie. Voortdurend leggen mensen hun kruisverbanden, tegenwoordig misschien nog meer dan vroeger. Het Calvinisme kent in essentie een sterk gelijkheidsprincipe en minder institutionele verschillen. Dit is mede te verklaren vanuit de overtuiging dat er een directe band tussen God en de gelovige is. Dit zelfde Calvinisme kent een democratische traditie waarin alles geformaliseerd en uitgeschreven wordt. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Katholicisme dat intrinsiek een complexe kerkelijke gelaagdheid kent tussen God en de gelovige en daarmee dus per definitie uitgaat van verschillen. Het rijke Roomse leven mag dan van buitenaf zo'n vervlochten eenheid lijken, iedereen weet er hoe de hiërarchie in elkaar steekt en waar de verschillen liggen. Het is een andere, minder in het woord geformaliseerde vorm van machtsordening."

Uw kritiek richt zich tegen deze Calvinistische drang tot formalisering en daarmee samengaande bureaucratie.

"Bureaucratie heeft haar eigen – vaak zelfvervullende - beeld van de wereld om zich heen en dat verschilt van de werkelijkheid. Die werkelijkheid leeft, is veranderlijk en kent van tijd zelfs turbulente tijden. Zoals politieke moorden op vaderlandse bodem, 9-11, globalisering, immigratie met de daarmee gepaard gaande opkomst van een andere dominante religie. Dat alles wil de bureaucratie beheersen, intomen en controleren en verklaart die huidige obsessie voor gelijkheid. De verschillende gedaantes van ongelijkheid, van verschillen, wil men in de zelfgeprogrammeerde bureaucratische mal voor gelijkheid gieten. Ik noem dit eerder een intrinsieke logica van deze visie op de werkelijkheid dan een malicieuze wereldwijde samenzwering."

U ont koppelt veel vanzelfsprekendheden, waarmee wij als de gewone burgers leven.

"In de waarneming van veel mensen is alles met alles verbonden, maar politiek analytisch gezien zijn het losse elementen, die in de loop der tijden op één hoop zijn gegooid. In ons staatsbestel is de burger

de norm en niet de staat! In politieke kringen wordt op dit moment een paar dingen niet begrepen. Hoe halen ze het in Den Haag in hun hoofd om een Handvest voor verantwoordelijk Burgerschap te willen opstellen? Het burgerschap bepaal ik als burger zelf. Dat is het wezen van de democratische republiek: de burger bepaalt wat de democratie is en niet andersom. Dit kabinet wil kennelijk een ander volk!"

Wat betekent voor u als burger de staat?

"De staat in de republiek is een wezenlijk instituut, waaraan wij als burgers twee afschuwelijke monopolies hebben gegeven: die van het geweld en die van het recht tot het heffen van belastingen. Om die redenen moeten wij om ons zelf te beschermen tegelijkertijd die staat temperen en beteugelen. Wij, de burgers, zijn eigenaar van de staat - een verzameling van instituties - die de verschillen beschermt en potentiële conflicten tussen burgers dragelijk moet houden. In beginsel zijn wij allen gelijke gerechtsobjecten. Dat betekent overigens vooral, dat we in onze verschillen en ongelijkheden gehonoreerd dienen te worden. De staat mag dus zelf niet kiezen. In de vorige eeuw is aan de klassieke rechtsstaat de verzorgingsstaat toegevoegd. De garanties van de klassieke grondrechten - onze bescherming van de burger tegen de staat - worden zo verbonden met de ambities van deze verzorgingsstaat, namelijk: het bevorderen van maatschappelijke gelijkheid en de 'catalogus van geluk' met sociale grondrechten van huisvesting, onderwijs, zorg etc. Dat leidt tot een fors ingrijpen van de overheid in het leven van burgers."

Vadertje en moedertje Staat

Op licht ironische toon illustreert prof. Frissen de zinloze bemoeizucht van de Nederlandse overheid bij een kleine verbouwing van zijn huis. "Het is toch van de gekke, dat wij als gezin het huis niet geheel vrij kunnen inrichten om er goed, gezond en prettig te leven, maar daarvoor aan bureaucratische normen moet voldoen. Die hebben weinig met ons woonplezier te maken. Deze bemoeizucht en regelzucht zijn er voor ons eigen bestwil, zo wil de overheid ons doen geloven in haar zachte, zorgende rol van moedertje Staat. We worden tot afhankelijke onvolwassen pubers gedegradeerd! Tegelijkertijd zie je nu Vadertje Staat, de strenge, verordonnerende kant, in volle glorie opkomen. Het mag dan gepaard gaan met goede bedoelingen, ik vind het een griezelige en gevaarlijke ontwikkeling - die maakbaarheid - waar ik als burger aan onderworpen word. Dat is ver van de oorspronkelijke opvatting van burgerschap en de Staat."

Paul Frissen (1955) is decaan van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur in Den Haag, hoogleraar Bestuurskunde aan de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur van de Universiteit van Tilburg en lid van het adviesorgaan Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Daarnaast is hij zelfstandig bestuurskundig adviseur. In 1989 promoveerde hij cum laude op het proefschrift *Bureaucratische cultuur en informatisering*. Voor dit proefschrift kreeg hij de Samsom H.D. Tjeenk Willink prijs 1985-1989 en de G.A. van Poeljeprijs 1989 van de Vereniging voor Bestuurskunde.

foto: Renée Frissen

Obsessieve politiek

Bestaat sociale gelijkheid?

“Nee. En dat moeten we ook niet willen. Politieke juridische gelijkheid als burger heeft niets met sociale gelijkheid te maken. Burgerschap is een politieke functie; daarnaast ben ik de man van mijn vrouw, de vader van mijn kinderen, decaan, hoogleraar, buurman, consument etc. In al die andere hoedanigheden is het ongepast en ondemocratisch er een politieke norm op los te laten. Dat maakt in onze samenleving veel kapot. Tot de verzorgingsstaat was de sociale kant in de samenleving in handen van verschillende particuliere instellingen, burgers, vakbonden, kerken, etc. Die zorg is nu verstatelijkt en heeft de gedaante aangenomen van de bestaande bureaucratie met haar politieke regels van gelijkheid. Zo werd het formele juridische gelijkheidsbeginsel geparachuteerd op de per definitie sociale verschillen en ongelijkheden in ons dagelijkse leven. Dat noem ik gevaarlijk, omdat de machtsmiddelen van de staat die op grond van politieke juridische gronden aan de staat zijn verleend, een sociaal gelijkheidsprincipe aan iedereen opleggen. Dat kan alleen met dwang en machtsuitoefening, omdat in de samenleving verschil en ongelijkheid bestaan.”

Laten we dit zonder protest gebeuren?

“Op dit moment lijkt er sprake van een breed gedeelde consensus dat deze interventies goed zijn. Maar de eerste barstjes zijn al te zien. Door de geschiedenis heen zien we in tijden van verloedering en verwarring, als we het kompas even kwijt zijn, een hang naar discipline uit de goede oude tijd. Een beschavingsoffensief om mensen weer in het gareel te krijgen! We zitten in een diepe crisis. 9.11, onze betrokkenheid in de oorlogen in Irak en Afghanistan en onze eigen binnenlandse perikelen hebben ons hardhandig wakker geschud uit onze dromen over een maakbare samenleving. Dat komt hard aan en verklaart dat beschavingsoffensief.”

Ligt de verklaring van de verloedering ook in het feit dat de jeugd zo vrij opgevoed wordt?

“Nee, de jeugd die problemen oplevert, is eerder in een veel te sterk normatief kader opgevoed, dan te vrij. (denk aan Marokkaanse probleemjongeren) Enerzijds worden ze thuis strak gehouden, anderzijds zijn ze buiten de deur goed geïntegreerd. Ze willen nu allemaal dat wat wij hebben, maar even wat sneller. Het is geen integratieprobleem, maar een economisch probleem. Een migratieland - wat Nederland nu echt is - moet focussen op haar

economie en zorgen dat mensen werk hebben. Xenofobie is net zo absurd als gedwongen assimilatiepolitiek in Nederland. Kijk naar veel Chinezen in onze samenleving: zij zijn ook zwak geïntegreerd en werken en leven in hun eigen kring.”

U bent dus geen voorstander van integratiecursussen?

“Gooi niet die mantel der liefde over de problemen heen, waaronder iedereen de Nederlandse beschaving bijgebracht wordt. Al die ‘opvoeding- en huwelijkskursussen’ in onze normen en waarden bij de Centra Jeugd en Gezin vind ik beklemmend. Zouden die ook voor de leden van het kabinet gelden? Ik begrijp de Calvinistische leden van dit kabinet niet. Zij lijken de geschiedenis te miskennen. Stonden ARP en CHU niet voor ‘soevereiniteit in eigen kring’ met de stringente afwijzing van staatsinterventie in gezin, school en kerk? Die geschiedenis canon is dus echt nodig!”

U bepleit een multiculturele samenleving?

“Nee, zo naïef ben ik nooit geweest. Ik pleit voor erkenning van de werkelijkheid, namelijk een samenleving van minderheden. Dat is Nederland altijd geweest. We vonden het eerst toch allemaal zo prachtig al die exotische eettentjes, kleding en stoffen? Nu ontdekken we dat het verschil - het anders zijn - ook ongemakkelijk is soms pijnlijk schuurt. We staan nu oh zo snel met een veroordeling klaar. Een bewuste (of onbewuste) handeling vloeit soms voort uit de normen en waarden van de cultuur van de ander, zoals de daar heersende morele plicht om voor je familie, vertrouwelingen te zorgen. Kijk eens naar onze zuiderburen: in België is het gebruikelijk dat politici spreekuur houden voor hun achterban in buurt of stad en hun wensen meenemen hoger de partij in.”

Hoe kan Nederland van internationale verbanden als de EU, VN, NATO etc. lid zijn, als we zo vallen over het verschil? In deze verbanden heerst per definitie het verschil.

“Met de EU heeft Nederland een problematische relatie. Vanuit ons maakbaarheidsgeloof waren we lange tijd naïeve federalisten, die geloofden in het opleggen van het harmoniserende poldermodel op de EU. Dit leefde in de hoofden van de politici, totdat de Nederlandse burgers er eindelijk iets van mochten vinden. Zij gaven in meerderheid luid en duidelijk aan dat ze dit een heilloze weg vonden. De tijdsgeest geeft hen gelijk. In de EU van 27 landen ligt de kracht in de verschillen!”

ICT

Welke rol heeft de ICT om verschil te maken of af te breken?

“ICT lijkt opnieuw in handen van bureaucraten in zowel de marktsector als bij de overheid, die in standaarden denken; niet in verschil of onderscheid. In de marktsector delen enkel monopolisten zoals Microsoft en Google wereldwijd de lakens uit. Het bestrijden van monopolies en daarmee het beschermen van de burgers, is een van de belangrijkste functies van de politiek. Met Washington voorop, laat de politiek na haar goede antitrustwetgeving uit te voeren en bijvoorbeeld Microsoft op te delen. De politieke partijen op Capitol Hill zijn te nauw verweven met deze marktpartij, zeker met de presidentverkiezingen in zicht. Het is een schande en daar kan geen charitas van meneer en mevrouw Gates tegenop. Die verhult slechts hun macht.”

foto: Renée Frissen

Is de ICT het instrument bij uitstek om democratische vrijheden te handhaven of is het eerder een middel om burgers te controleren?

“Als we willen dat de overheid vraaggericht werkt, dan moet ze daarvoor veel over ons weten en daarvoor bestanden koppelen en controleren. Ik vind, dat we moeten ophouden met die onzin van vraaggerichtheid bij de overheid. De overheid is geen productiebedrijf en wij zijn geen klanten. En de politie is ook niet mijn beste vriend! Dat zijn ongezonde pathologische relaties binnen een democratie. Wij als burgers moeten die overheid op bepaalde terreinen niet toelaten. Ik vul liever elke keer weer mijn gegevens in, dan dat er één, te allen tijde bruikbaar databestand over mij is. Privacy is voor mij heilig. Ik heb het recht op mijn geheimen. Mensen die geen geheimen hebben zijn oninteressant.”

Loslaten

Op het verschil rust in het sociaal-politieke beleid een taboe. De commercie baat juist het verschil frank en vrij uit.

“Dat is de dubbelzinnigheid die er inderdaad heerst. Iedereen wil verschil maken, wil uniek behandeld worden. Tegelijkertijd willen we dat bij de buurman de gelijkheid wordt afgedwongen. En wel met straffe hand. We willen onze gelijkheid, onze waarheid en als ons dat niet lukt, moet de overheid ingrijpen.”

U ziet al barstjes. Welke paradigma's zijn rijp om te kantelen?

“Als eerste zie je een kentering in de massief beleden solidariteit tussen arm en rijk; tussen gezond en ongezond; tussen jong en oud. Ten tweede in het accepteren persoonlijk bij te betalen voor wat wij extra willen in zorg, onderwijs, wegenbouw etc. Op de markt doen we dat al lang. En ten slotte: er komt een generatie aan die het minder vanzelfsprekend vindt collectief te worden behandeld. Zoals de oudere die thuis wil blijven wonen en daarvoor de ondersteuning wil inkopen.”

Oef, dan loop je hard tegen de politiek op.

“Die verzekeraars moeten nu eens echt ondernemer zijn en zich niet aan de comfortabele ketting van de overheid laten leggen. Er valt op die markt een wereld te winnen, want daar bestaat een klant in plaats van een cliënt. Er is zo veel geld in Nederland - onder mensen en onder fondsen - die graag investeren in zulke veelbelovende markten.”

Gaan we dan minder belasting betalen als die collectieve vanzelfsprekende voorzieningen verdwijnen?

“Het is op terreinen onderwijs, gezondheid, milieu belangrijk dat mensen de effecten van hun gedrag voelen. Dat doen we collectief niet. Misschien kunnen we beginnen iedereen het recht te geven zijn eigen belastingen uit te geven. Ieder zijn eigen rugzakje!”

Koepels

De omslag van het boek *De Staat van het Verschil* met foto's van tien verschillende koepels - werk van de Nederlandse kunstenaar Jan Dibbets is onderdeel van de kunstcollectie van de Universiteit van Tilburg - geeft beeldend de essentie van het boek weer. Maar de foto's geven ook ruimte voor vrije associatie aan een journaliste. Koepels van huizen, kerken en paleizen, het zijn allemaal overkoepelingen over verschillende bezigheden van de mens. Je kunt de verscheidenheid in koepels ook zien als de in beeld gebrachte overspannende netwerken in ons dagelijkse bestaan. Of je de retorische vraag stellen: rust een koepel niet op de bouwstenen in de constructies, zonder welke de koepel niet overeind blijft? Duidelijker dan dat kan de staat zijn plaats niet geweest worden! De burgers dragen de staat, zonder hen stort hij in. Of zoals de prof. Frissen stelt: “In ons staatsbestel is de burger de norm en niet de staat!”